

דף שבועי

בס"ד

פרשת אמר, תשפ"ג, מספר 1518

היחס לבעלי מומים בתורה

יואל בן-נון

א. עֲנֵן וּפְסָח לֹא יָבֹוא אֶל הַבַּיִת?!

פעמיים הסעירו את רוחי שתי נשים, שכאבו מאוד את יחס התורה והמקרא לבעלי מומים. בראשונה הייתה זו עיוורת, חכמה ומוכשרת (חניכה של אשתי בבית חינוך עיוורים בירושלים עוד לפני ששת הימים), שלא יכלה לסלוח לדוד המלך על מה שנראה כיחסו הקשה לעיוורים ופסחים:

וְאֵת הַפְּסָחִים וְאֵת הָעִוְרִים שֶׁנָּאִי נֶפֶשׁ דָּוִד עַל כֵּן יֹאמְרוּ עֲנֵן וּפְסָח לֹא יָבֹוא אֶל הַבַּיִת (ש"ב ה:ח).

ניסיתי בכל כוחי להרגיעה בהסבר שלמדתי מדברי רש"י ורד"ק, שכל זה היה רק הצגה אלילית של היבוסים על החומה אל מול לוחמי דוד; הם רקדו עם הפסלים והצלמים שלהם ש"עֲיִנִּים לָהֶם וְלֹא יֵרְאוּ" (תה' קטו:ה), ולעגו ללוחמי דוד שלא יוכלו לכבוש את "מַצְדַּת צִיּוֹן הִיא עִיר דָּוִד" (ש"ב ה:ז), כי לא יוכלו להסיר את הצלמים שלהם. רק את זה שנא דוד, ולא נתן לעובדי הצלמים 'העיוורים והפסחים' לבוא אל הבית. לדעתי, דוד מלך ישראל לא שנא עיוורים ופסחים באשר הם!

אולם לצערי היא לא נרגעה.

אחרי שנים רבות, במפגש לימודי מתמשך של

'דתיים' ו'חילוניים' בבית מדרש של התנועה הקיבוצית, אמרה לי אישה צעירה שהיא אוהבת מאוד את התורה וגם משתדלת לשמור ולקיים. רק האיסור המופיע בפרשתנו על איש בעל מום מזרע אהרון "לְהַקְרִיב לַחֶם אֱלֹהֵיוּ; ...אִישׁ עֲנֵן אוּ פְסָח" (וי' כא:טז-כג) מדכא את רוחה; היא אינה יכולה לקבל יחס כזה לבעלי מום, במיוחד אם זה מום קבוע.

אמרתי לה, שמעמדו של כוהן בעל מום בפרשה הוא כשל כוהן, והוא אוכל בקודשים כמו כולם:

לֶחֶם אֱלֹהֵיוּ מִקֹּדְשֵׁי הַקֹּדְשִׁים וּמִן הַקֹּדְשִׁים יֹאכַל (וי' כא:כב).

רק להקרבה בקודש, במזבח ואל מול הפרוכת, נדרש כוהן תמים! לבעלי מומים בכלל, כולל כוהנים בעלי מום, נשמר מקום של כבוד במקדש. עיוורים ופסחים חייבים בכל מצוות התורה; יתר על כן, לפי הלכת

חז"ל, כוהן בעל מום, אם הוא מוכר בקהילה ואינו מעורר מבטים, או אם הוא מכוסה בטלית ואין רואים את המום,¹ הוא יכול לשאת את כפיו ולברך את עם ישראל באהבה!

האישה נרגעה וקיבלה את הדברים, ברוך השם.

ב. 'חֲרָשׁ' המדבר בשפת סימנים

להלן תקציר של תשובה הלכתית שכתבתי על חֲרָשׁ המדבר בשפת סימנים, ואפשר לדעת מה הוא מבין. במצב כזה הוא יוצא מגדר של פטור ממצוות.

1 משנה וגמרא במגילה (כד ע"ב) שנפסקה להלכה בשולחן ערוך (אורח חיים קכ"ח, ל-לא).

* הרב ד"ר יואל בן-נון הוא חוקר ומפרש תנ"ך. המאמר ערוך מתוך ספרו החדש בסדרת מקראות, בינה בתורה – ויקרא במדבר, מתוך שיעור לפרשת אמר.

[י]דע לעשות והמה באים לטה[ר]ת המקדש.²

מול עמדה כיתתית-צדוקית זו של הפורשים מן המקדש, ניצבת עדותם של חז"ל:

אמר רבי יהודה: מעשה בבניו של ר' יוחנן בן גודגדא שהיו חרשים, והיו כל טהרות ירושלים נעשין על גבן (תוספתא תרומה א', א).

כאשר מעיינים בסוגיית הגמרא (חגיגה ב ע"ב – ג ע"א) אפשר לכאורה למצוא במדרש חז"ל על מצוות 'ראייה' בעלייה לרגל, כיוון דומה לזה שבמגילה הכיתתית. כי מפסוקי התורה שם נלמד, שבעלי מומים, סומים וכל סוגי החרשים פטורים מחובת ה'ראיה' בעלייה לרגל. אבל, בניגוד למחמירי הכיתות, לא נאסר עליהם לעלות לרגל, ובמצוות 'שמחה' הם חייבים! מלבד זאת, החרש שפטור מכל מצוות התורה הוא רק 'חרש-אילם' (משנה תרומות א', ב; תוספתא תרומות א', ב; בבלי חגיגה שם). על 'שומע שאינו מדבר', ועל 'מדבר שאינו שומע', נפסק בפירוש במשנה ובתוספתא, שהם נחשבים כפיקחים לכל דבר.

השאלה היא, מדוע חרשים-אילמים יכלו לעסוק בטהרות בירושלים, אך לא יכלו לתרום תרומה? על זה ענו חז"ל (תוספתא תרומות א', א), שתרומה צריכה 'מחשבה', וטהרות אינן דורשות 'מחשבה'; מכאן באה ההגדרה של 'חרש-אילם' בהלכה כחסר 'דעת', בדומה ל'שוטה וקטן'. אולם מהי ה'דעת' או ה'מחשבה' שמדובר בהן בהלכה זו? ברור כי חוסר 'דעת' אינו חוסר ידיעה והבנה, שהרי העיסוק בטהרות מחייב ידיעת ההלכות על בורין; הבנה של בדיקת הטהרות וכוסר הבחנה והבדלה בין טהור לטמא, עם אחריות והקפדה על הבדיקות! את כל זה התירו חז"ל עוד בימי בית שני, בניגוד לצדוקים ולכיתות קומראן שפסלו. לפיכך, 'חרש-אילם' בהלכת חז"ל אינו כמו שוטה, ויכול ללמוד ולדעת ולעסוק

בניגוד לעיוור ופסח, חרש-אילם פטור ממצוות. אולם דווקא הלכה זו פותחת לנו פתח ליחסם של חז"ל לבעלי מומים קשים, שעמד בניגוד חד לכיתות בית שני, שפרשו מירושלים ומן המקדש בין השאר בגלל שחכמי ירושלים קירבו למקדש גם בעלי מומים.

במגילה מימי בית שני (כנראה עוד מהתקופה החשמונאית), שנמצאה בקומראן (מעל לחוף הצפון-מערבי של ים המלח) ומכונה 'מקצת מעשי התורה' (ממ"ת), מופיעות כעשרים מחלוקות הלכתיות שכתב מנהיג של קבוצה, שלפי עדות המגילה פרשה מירושלים ומן המקדש בגלל פסיקות הלכה מקילות של חכמי ירושלים. לדעת הפורשים ההם, פסיקות ההלכה המקילות 'מטמאות את המקדש'. המגילה נשלחה אל אחד מחכמי ירושלים, כנראה מתוך מחשבה שיש סיכוי לשכנע חלק מראשי המחמירים שנותרו בירושלים ולא פרשו ממנה.

בין המחלוקות הנזכרות במגילה זו מופיעות לפחות שתי הלכות שזכרו במשנה כמחלוקת 'צדוקים' נגד 'פרושים' (=אבותיהם של חז"ל), ועמדת כותב המגילה כעמדת ה'צדוקים'!

כך מתקבל חיזוק משמעותי לדעה שלפחות חלק מן ה'צדוקים' היו מחמירים גדולים, שנאבקו נגד כל פסיקה מקלה של חכמי ירושלים וחז"ל בעקבותיהם.

במגילה מקומראן מופיעה עוד מחלוקת חריפה נגד החכמים והכהונים בירושלים בימי מלכי החשמונאים, על שהם מתירים לבעלי מומים, 'סומים שאינם רואים' ו'חרשים שלא שמעו', לעסוק בטהרות. וכך נכתב שם:

ואף על החרשים שלוא שמעו חוק [ומ]שפט וטהרה ולא

[ש]מעו משפטי ישראל כי [מי] שלוא ראה ולוא שמע לוא

2 אלישע קימרון, מגילות מדבר יהודה – החיבורים העבריים כרך שני, ירושלים תשע"ג, עמ' 204-211; הציטוט משורות 52-54 בעמ' 208.

שמבין בשפה זו שיש להם דעה עצמאית, ברור שהם נחשבים כחֲרֵשׁ שמדבר, ודיניהם כפיקחים.

אחרי שדעה עצמאית מתבררת בימינו למבינים בשפת סימנים, הרי הדין צריך להיות ברור. חשוב לציין כי אין כל הבדל בין שפת סימנים ובין השפה הסינית. תאורטית, זוג יהודים שאינם יודעים לדבר אלא סינית, לא יוכלו רוב חכמי ישראל לדעת אם הם בעלי דעה עצמאית אם לאו. לכן צריך לבדוק אותם בעזרת יודעי סינית, ורק אם תוכח דעתם העצמאית יהיה דינם במצוות ככל בני ישראל. הוא הדין בחרשים-אילמים המדברים בשפת סימנים, שצריך לבדוק אותם ביודעי שפת סימנים, והם יגידו לנו אם דעתם עצמאית או תלויה. אם היא דעה עצמאית, דינם ככל אדם מישראל.

אין 'גזרת הכתוב' על חֲרֵשׁ שהוא פטור ממצוות, וגם אין מילה כזאת בתורה. לעומת זאת, יש הלכה ברורה שכל בעלי דעה עצמאית חייבים במצוות.

בהקשר זה מתאים ביותר לחתום בדברי הראי"ה קוק:

לעולם אין רשות לתיבה האמורה או הנכתבת, להיות סותמת בפני השכל הישר, וזה כלל גדול בתורה, בין בדעות היותר נשגבות, בין בפרטים היותר קלים (שמונה קבצים א רעח).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

f הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

בטהרות. מדוע הוא בכל זאת מוגבל, ומנוע מלתרום תרומה?

המיוחד ב'מחשבה' של התורם תרומה הוא כושר ההחלטה להפריש דבר מרשותו, ולהעבירו לרשות כוהן. הוא הדין בכל דבר שתלוי ב'קניין', שיש בו קבלת התחייבות או הקנאת התחייבות. 'חסר דעת' בהלכה פירושו אם כן – חסר דעה עצמאית.

'קטן' יוכיח: יש לו כושר ידיעה והבנה, ואפשר לתת לו לבדוק טהרות וכדומה, אבל חסר לו כושר החלטה עצמאי בקשר לרכוש וקניין; כאשר צריך לקבל החלטה כזאת, הוא פונה למבוגר האחראי באותו מקום: לאביו, לאמו, לקרוב משפחה בוגר, למדריך או למורה וכיוצא בהם. מכאן נובעים כל ההיסוסים והספקות שבפוסקים אודות 'חרש-אילם', שמא כל מה שלמד ויודע אינו משחרר אותו מן התלות במלמדו. כך, לדוגמה, עולה מדברי מהר"ם שיק (אבן העזר, סימן ע"ט), הסבור כי אין בו אלא דעת מלמדיו שהוא מחקה אותם. לפיכך קבע שלא יצאו מכלל 'ספק'.

עוד בעיה אחת עולה בדברי הפוסקים שנשארו בספק באשר לדרגת הדעת של חרשים-אילמים בדורות האחרונים, והיא החריגות; אם יש חֲרֵשׁ-אילם אחד שהוכח לנו בדרכים שונות ורבות שיש לו דעה עצמאית, והוא פיקח יותר מהרבה פיקחים, עדיין הוא נחשב כחריג, ואי אפשר לשנות את הדין לכלל החרשים-אילמים בגלל חריג יוצא דופן. כך כתב בפירוש ר' מנחם מנדל קרוכמל מקרקוב:

אף על פי דהוא פִּקֵּחַ ביותר אין לחלק בין החרשים... וזה ראיתי בקראקא מחֲרֵשׁ אחד שגם הוא היה חייט ופִּקֵּחַ גדול... ובקל[ות] היה מבין, ואפילו הכי, היה מְקַדֵּשׁ על ידי אחד מן אחיו שהיה נכנס עמו לחופה כדלעיל (ש"ת צמח צדק [הקדמון], סימן ע"ז).

כל זה יכול להיאמר בזמן שבו חֲרֵשׁ-אילם פיקח היה עדיין חריג ויוצא דופן, ואי אפשר היה לשנות את הדין הכללי בגלל חריג. אבל כאשר רוב החרשים-אילמים לומדים ומדברים בשפת סימנים, וניכר למי